

Research Paper

Analysis of the philosophy of 'money and ownership' in Persian proverbs with emphasis on the views of Georg Simmel

Shahram Yeganeh^{1*}, Mohammad Khosravi Shakib²

Received: Dec. 21, 2025; Accepted: Apr. 22, 2026

ABSTRACT

This article undertakes a philosophical examination of the conceptualization of money and property within Persian proverbial discourse, employing the theoretical framework advanced by Georg Simmel in his seminal work, *The Philosophy of Money*. Adopting a descriptive-qualitative methodology, the study probes the manifold ways in which popular culture—and proverbs in particular—articulate the dialectical character of money as both an emancipatory instrument and a source of social constraint within modernity. The analysis demonstrates that the majority of Persian proverbs resonate with core Simmelian themes, including the reduction of qualitative values to quantitative metrics, the inherent paradox of monetary freedom coupled with systemic limitation, the processes of reification and alienation, the ascendancy of instrumental rationality, and the gradual transformation of money from a mere medium of exchange into an ultimate end in itself. While certain proverbs exhibit a critical or resistive stance toward the hegemony of monetary logic, others appear to endorse and naturalize it, thereby exposing a persistent cultural tension between inherited ethical frameworks and the imperatives of an emergent economic order. The study further attends to the formal and rhetorical features of proverbs—their concision, rhythmic structure, and logical persuasion—which render them potent vehicles for the sedimentation of collective beliefs and the modulation of individual and social agency. In so doing, this research addresses a notable lacuna in the interdisciplinary scholarship that intersects Simmel's cultural philosophy with Persian folk literature, and it argues that proverbs function as crucial cultural thresholds through which deeper ontological conflicts and ethical ambivalences within Iran's transitional society are both reflected and negotiated.

Keywords: philosophy of money, popular culture, proverbs, Simmel

1. PhD Candidate, Faculty of Persian Language and Literature, Lorestan University, Khorramabad, Iran

✉ shxx5656@gmail.com

2. Professor, Faculty of Persian Language and Literature, Lorestan University, Khorramabad, Iran

✉ khosravi.m@lu.ac.ir

* Corresponding Author

INTRODUCTION

Folk literature, and especially proverbs, reflects the paradigmatic rationality in any society and reveals the sedimentation of historical layers of thought and culture. Although some of these socio-cultural products show conflicting concepts, conflict in rational matters is not necessarily uniform and can originate from different presuppositions. Regarding the origin of money, there are two general theories: barter theory and credit money, but both logical and historical origins must be sought in central power and sovereignty (Shakeri & Maghiseh, 2023, p. 2; Asadi, 2021, p. 2). Electronic, scriptural, and encrypted money are also forms of credit. Marx believes that money emerged through the evolution of exchange and commodity production (Asadi, 2021, p. 2). Money is the most fundamental pillar of the modern economy, undertaking functions such as a medium of exchange, a measure of value, and a store of value (Shafiei Nejad, 2021, p. 2). The representation of money in proverbs is important in examining historical presuppositions, because proverbs are both a treasury of ancient beliefs and continuously reinforced through repetition. The concept of ownership and the phenomenon of money are vital in popular culture and can play a decisive role in individual and collective orientations. Money is a complex symbol to which individuals attribute special meanings and which motivates people to change their lives (Shojirat & Ansari, 2020, p. 7). Georg Simmel's interdisciplinary perspective on money has suitable capacity for explaining economic and cultural phenomena. The current transitional society must recognize the role of exchange in culture and public opinion, and with an analytical-cultural view, determine boundaries so that historical roots are subjected to serious criticism. Now some questions arise: a) What role do popular culture and proverbs show in cultural freezing, especially in connection with the ontology of money? b) What relationship does the representation of classical values in connection with ownership have with contemporary society? The presupposition is that ancient rational layers have been disseminated through linguistic tools and have sometimes caused conflict in understanding emerging economic phenomena.

METHODOLOGY

This study employs a library-based research methodology, combined with an analytical-descriptive approach in examining collected data. Every effort has been made to ensure neutrality and impartiality in the selection and critique of samples, grounded in Georg Simmel's philosophical framework. Initially, Persian proverbs focused on money, wealth, and ownership were systematically collected through a review of primary and secondary sources. Subsequently, these samples were analyzed according to the fundamental principles articulated in Simmel's *Philosophy of Money*. The analytical categories employed include: transformation of quality into quantity, the paradox of freedom and limitation,

modern monetary rationality, transition from tradition to modernity, alienation, reification, social trust, and the quantitative transformation of value.

FINDINGS

The systematic analysis reveals that within contemporary Iranian society, money has become a central element for understanding the totality of human life. Money systematically transforms measurable experiences into quality, standardizing diverse forms of human value. This process creates tension within both the individual and society—a phenomenon explainable through Simmel's dialectical approach. Modern monetary culture has become predominant in Iranian society, progressively displacing classical values. Most proverbs analyzed reflect the negative dimensions of monetary culture due to their conflict with ancient norms, while some exhibit a more financially-oriented view. The analysis of specific examples demonstrates how proverbs such as "The more money you pay, the better the stew you eat" show money as a universal measure of value; "Drop by drop it gathers, and then it becomes a sea" illustrates the dialectic of quantity and quality; "No cheapness is without reason, and no expensiveness is without wisdom" reveals the hidden logic of consumer society (Simmel, 2020). Proverbs such as "He whose roof is higher has more snow" and "The rich man with the kebab, the poor man with the smoke of the kebab" express the dialectic of power and responsibility. Examples like "A person who is good at accounting is a partner in other people's wealth," "If it's free, it's worthless," and "Money in the pocket makes a person wise" indicate the dominance of calculative rationality (Simmel, 2020; King, 2016). Proverbs such as "As long as you have money, you are my friend," "No cat catches mice for the sake of God," "Dirty money, but its purchase is clean," and "Money brings money" demonstrate the transformation of means into ends (Simmel, 2020; Zedalek, 1990). Examples like "Money is a good servant but a bad master" and "Break my head, but don't break my price" reveal the inherent duality of money and the crisis of alienation. Finally, proverbs such as "Money is round and the market is long," "Money is the dirt on the palm of the hand," and "Money solves problems" illustrate the purest form of possible interaction through money (Simmel, 2020).

CONCLUSION

The systematic analysis clearly demonstrates the substantial alignment of most Persian proverbs with Simmel's philosophy of money. This correlation can be traced to Simmel's own historical context—a period of transition from tradition to modernity. Iranian society, which currently experiences a comparable transition, faces analogous conditions: entering modern financial arenas while ancient moral propositions persist in the collective unconscious, creating a tension explicable through Simmel's dialectical methodology. Proverbs, with their rhythm, conciseness, and implicit authority, play a significant role in shaping monetary culture within the

Iranian Cultural Research

7

Abstract

collective unconscious. Most Persian proverbs demonstrate resistance against monetary values, while some, with bitter irony, accept the reality but condemn it. Overall, most of Simmel's principles—including the reduction of quantity and quality, liberation, calculative rationality, the power of money, pure exchange value, alienation, reification, and mediation—can be identified in these samples. However, in terms of frequency, samples related to monetary rationality are more abundant. The analysis depicts a kind of rigidity, showing that the ontology of popular culture has not been able to properly evaluate its relationship in modern relations.

NOVELTY

This research represents a significant contribution to the interdisciplinary study of philosophy, cultural studies, and Persian folk literature. While Simmel's *Philosophy of Money* has been extensively analyzed in sociological and philosophical contexts, its systematic application to Persian proverbs has remained unexplored. The novelty lies in several dimensions: First, this is the first systematic application of Simmel's philosophy to Persian proverbs, establishing a new interdisciplinary methodology. Second, it reveals cultural tensions between classical Iranian values and modern monetary rationality, showing how folk culture negotiates this conflict. Third, it provides empirical evidence for Simmel's theoretical claims within a non-Western context, extending and validating his contributions. Fourth, it opens new avenues for comparative cultural studies by establishing Persian folk culture as fertile ground for testing Western philosophical theories. Fifth, it bridges disciplinary divides between philosophy, sociology, cultural studies, and Persian literature. The analysis confirms that most Persian proverbs in their deep semantic structure can be analyzed through the dialectic of money in Simmel's philosophy, and that linguistic features, artistic form, and logical structure play important roles in persuasion and cultural sedimentation.

Given the dialectical nature of Simmel's thought, which emphasizes tensions and contradictions in the concept of money, this research is accompanied by certain conceptual complexities. Some conflicts evident in the analyses can be understood within this theoretical framework. Efforts have been made to maintain logical coherence and fidelity to Simmel's perspective as a philosopher of culture. Future research could extend this analysis by incorporating a broader range of proverbs and exploring comparative dimensions across different cultural contexts.

CONFLICT OF INTEREST

No conflicts of interest have been reported by the authors.

BIBLIOGRAPHY

- Amiri Tehrani, S. M. R. (2020). *Naqd-e Falsafeh-ye pul-e Simmel* [A critique of Simmel's The Philosophy of Money]. *Pazhūheshnāmeḥ-ye Enteqādi-ye Motūn va Barnāmeḥā-ye 'Olūm-e Ensāni* (Critical Studies in Texts and Programs of Human Sciences), 20(3), 67–92. [In Persian]
- Asadi, B. (2021). *Hamāyesh-e 'elmi-ye moṭāle'āt-e ḥoqūqi, 'olūm-e qazāyi va pazhūheshhā-ye ejtemā'i* [Scientific Conference on Legal Studies, Judicial Sciences, and Social Research]. Ghānūn-Yār Institute. [In Persian]
- Bozorgi, V. (2017). *Diplomāsi-ye tejāri* [Commercial diplomacy]. Nashr-e Ney. [In Persian]
- Caporaso, J. A., & Levine, D. P. (2008). *Jahāni shodan* (M. Abdollahzadeh, Trans.) [Globalization]. Nashr-e Sāles. [In Persian]
- Farmer, R. E. A. (2012). *Eqtesād chegūneh kār mikonad* (M. R. Farhadi, Trans.) [How the Economy Works]. *Donyā-ye Eqtesād*. [In Persian]
- Khanlari Bahmaniri, H., & Mohammadi, S. (2023). Māhiyyat-e pul va javāz-e jebrān-e kāheš-e arzesh-e pul [The nature of money and the permissibility of compensating for the depreciation of money]. *Journal of Jurisprudential Research*, 19(4), 337–351. [In Persian]
- King, B. (2016). *Gosast-e bānkhā* (A. Teymourian & A. Mirdamadi, Trans.) [Breaking Banks]. Rāh Pardākht Publications. [In Persian]
- Mirjalili, S. H. (1996). Pul [Money]. In *Dāneshnāmeḥ-ye Jahān-e Eslām* [Encyclopaedia of the World of Islam] (Vol. 5, pp. 796–799). Bonyād-e Dāyerat al-Ma'āref-e Eslāmi. [In Persian]
- Sarzaeem, A. (2015). *Eqtesād barā-ye hameh* [Economics for Everyone]. Tormeh Publications. [In Persian]
- Sedláček, T. (1990). *Eqtesād-e kheyr va shar* (A. Aliqolian, Trans.) [Economics of Good and Evil]. *Farhang va Nashr-e No*. [In Persian]
- Shafi'i-Nezhad, A. (2021). *Mowzū'-shenāsi-ye pul* [A subject analysis of money]. *Ma'refat*, 30(2), 21–33. [In Persian]
- Shakeri, A., & Moghiseh, M. (2023). Vākāvi-ye rishehā-ye tārikhi-ye peydāyesh-e pul dar nazariyye-ye pul-e e'tebāri [An analysis of the historical roots of the emergence of money in the credit money theory]. *Journal of Economic Research*, 58(2), 261–279. [In Persian]
- Shirkavand, S. (2008). *Eqtesād-e khord: Te'orihā va masā'el* [Microeconomics: Theories and Problems]. Nashr-e Kavir. [In Persian]

- Shojirat, D., & Ansari Sasani, H. (2021). Ta' thir-e akhlāqi-ye puli bar mizān-e rezāyat az zendegi [The effect of monetary ethics on life satisfaction]. *Journal of Applied Sociology*, 31(4), 119–140. [In Persian]
- Simmel, G. (2020). *Falsafe-ye pul* (J. Ganji & S. Najafi, Trans.) [The Philosophy of Money]. Nashr-e Markaz. [In Persian]
- Thurrow, L. C. (2004). *Padideh-ye jahāni shodan* (A. Kiavand, Trans.). [The Phenomenon of Globalization]. Nashr-e Fardā. [In Persian]

مقاله پژوهشی

تحلیل فلسفه «پول و مالکیت» در ضرب‌المثل‌های فارسی با تأکید بر آرای گئورگ زیمِل

شهرام یگانه^۱، محمد خسروی شکیب^۲

دریافت: ۱۴۰۴/۹/۳۱؛ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۰۲

چکیده

پول مهم‌ترین رکن اقتصاد نوین است و ارزش‌های مدرن با آن سنجیده می‌شوند. نمود پول در فرهنگ عامه، به‌ویژه در ضرب‌المثل‌ها، اهمیت بسیاری دارد؛ زیرا تقاطع فرهنگ اخلاقی کهن با اخلاق برآمده از عنصر پول را آشکار می‌سازد. ذات پول قراردادی است که از حدود خود فراتر رفته و جهان‌نویسی ایجاد می‌کند؛ جهانی که جامعه پولی به تدریج تعارضات آن را در خود حل می‌کند. این مقاله با روش توصیفی و تحلیل کیفی، اندیشه گئورگ زیمِل درباره ماهیت و خواص پول را در فرهنگ عامه بررسی کرده و تعارض ارزش اعتباری و پولی با ارزش‌های کهن را تحلیل می‌کند. فرض اصلی آن است که ضرب‌المثل‌های اقتصادی و پول‌محور، با بازنمایی ابعاد روان‌شناختی، تاریخی، اخلاقی، جامعه‌شناختی و فلسفی، میانجی‌ای برای فهم شکل ناب مبادله‌پذیری و کنش متقابل هستند. پول عاملی ساختاری برای فهم کلیت زندگی، آزادی، شی‌ءوارگی، جابه‌جایی کیفیت و کمیت و نسبت عین و ذهن است. یافته‌ها نشان می‌دهد بیشتر ضرب‌المثل‌های فارسی در ژرف‌ساخت معنایی خود با دیالکتیک پول در فلسفه زیمِل قابل تحلیل‌اند، هرچند برخی نمونه‌ها در این چارچوب نمی‌گنجند. همچنین ویژگی‌های زبانی، فرم هنری، ریتم و ایجاز ضرب‌المثل‌ها، همراه با ساخت منطقی گزاره‌ها، در ایجاد اقناع و رسوب آن‌ها در ناخودآگاه جمعی و شکل‌گیری کنش‌های فردی و جمعی نقش مهمی دارند.

کلیدواژه‌ها: فرهنگ عامه، ضرب‌المثل، فلسفه پول، زیمِل

۱. دانشجوی دکتری دانشکده ادبیات و زبان فارسی دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران

✉ shxx5656@gmail.com

۲. استاد دانشکده ادبیات و زبان فارسی دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران

✉ khosravi.m@lu.ac.ir

* نویسنده مسئول

۱. مقدمه و بیان مسئله

ادبیات عامه و خصوصاً ضرب‌المثل نشانگر وجوه عمده عقلانیت پارادایمی است که رسوب لایه‌های تاریخی اندیشه و فرهنگ را آشکار می‌کند؛ هرچند برخی از این فرآورده‌های اجتماعی-فرهنگی مفاهیم متعارضی را در ارتباط با یکدیگر نشان می‌دهند، اما باید توجه داشت که تعارض در بافت مصادیق امور عقلانی در هر دوره، الزاماً واحد و همگن نیست و بعضاً می‌تواند از پیش فرض‌های متفاوتی نشأت بگیرد. «درباره منشأ پیدایش پول دو نظریه کلی مطرح است، یکی نظریه تهاتری و دیگری پول اعتباری، اما هر دو خاستگاه منطقی و تاریخی پول را باید در قدرت مرکزی و نهاد حاکمیت جستجو کرد» (شاکری و مقیسه، ۱۴۰۲، ۱۶). پول الکترونیک، تحریری و رمزگذاری شده نیز شکلی از اعتباردهی هستند. «مارکس معتقد است که پول یک‌باره پدید نیامده و اصطلاحاً ابداع در لحظه نیست، بلکه بر اثر تکامل مبادله و تولید کالا پدید آمده و مطابق با اصل نیازمندی این روابط است» (اسدی، ۱۴۰۰، ۲). پول کلیدی‌ترین رکن اقتصاد مدرن است که وظایف عمده‌ای نظیر واسطه مبادله، معیار سنجش و ذخیره ارزش را بر عهده دارد (شفیعی‌نژاد، ۱۴۰۰، ۲).

نمود و تصویر پول در ضرب‌المثل در واکاوی انگاره‌ها و پیش فرض‌های تاریخی جوامع واجد اهمیت است زیرا رابطه و تأثیر ضرب‌المثل دوسویه است، یعنی از یک سو خزانه باورهای جزمی و میراث هستی‌شناسی مردمان کهن است و از جانب دیگر با تکرار و ترویج توسط کاربران عام، پیوسته تقویت و بازتولید می‌شود. از طرفی اهمیت مفهوم مالکیت و خصوصاً پدیده پول بر فرهنگ عامه بسیار حیاتی است و می‌تواند در جهت‌گیری‌های فردی و جمعی نقشی تعیین‌کننده داشته باشد. پول نماد پیچیده‌ای است که افراد و جوامع، معانی ویژه‌ای به آن القا و نحوه استفاده از آن را به نیروهای اقتصادی دیکته می‌کنند و به منزله ابزاری سودمند در میزان رضایت‌بخشی در نیازهای روان‌شناختی و زیستی، به مردم انگیزه می‌دهد تا جهت زندگی خود را تغییر دهند؛ از این‌رو می‌توان پول را محرکی کارآمد برای انگیزه‌های درونی دانست که بر عوامل حیاتی از جمله سلامت روحی و جسمی تأثیرگذار است (شجیرات و انصاری، ۱۳۹۹، ۷).

شهود و عینیت مفاهیم مرتبط با پول به عنوان مهمترین ابزار مبادله، در ضرب المثل‌ها با رویکردهای متفاوتی مواجه است که گاه مثبت یا منفی و گاهی بینابین است و دیدگاه فرارشته‌ای گئورگ زیمل در مبحث پول، ظرفیت مناسبی در تبیین پدیده‌های اقتصادی و فرهنگی دارد؛ هرچند اندیشه‌ورزی او صرفاً اقتصادی محض نیست و تأملات فلسفی خاص و البته انضمامی به همراه دارد که در کشف روابط درهم تنیده اقتصادی و فرهنگی راه گشا است. جامعه در حال گذار کنونی باید الزامات اقتصاد نوین را پذیرا باشد و نقش بی‌بدیل عنصر مبادله در بستر فرهنگ و افکار عمومی را بازشناسی کند و با نگاه تحلیلی - فرهنگی و آسیب شناسانه، مرزبندی و جهت‌گیری‌ها را معین کند تا ریشه‌های تاریخی و اجتماعی مورد نقد جدی واقع شوند؛ خصوصاً در رابطه با ضرب المثل که با ویژگی‌های انحصاری خود از جمله ایجاز و ریتم، انعکاس و تأثیر باورهای عامیانه را پدیدار می‌کند. اکنون سؤال‌هایی مطرح است: الف) فرهنگ عامه و ضرب المثل چه نقشی در انجاماد یا اصطلاحاً «فریزشدگی فرهنگی»، خصوصاً در ارتباط با هستی‌شناسی پول از خود نشان می‌دهد؟ ب) باز نمود ارزش‌های تجویز شده کلاسیک در ارتباط با مفهوم مالکیت، چه نسبتی با جامعه کنونی دارد؟ پیش فرض این است که رسوب لایه‌های عقلانی کهن با معیارهای خاص خود، از طریق ابزارهای زبانی انتشار یافته و بعضاً موجب تعارض در ارتباط با درک دقیق پدیده‌های اقتصادی نوظهور و بازتعریف پول و مالکیت در روابط دنیای نوین شده است.

۲. پیشینه و ضرورت تحقیق

درخصوص زیمل در ایران مقالاتی منتشر شده است، از جمله مقاله «بررسی فلسفی رابطه سبک زندگی، پول و مُد از منظر زیمل» توسط عبدالرضا آتشین و محمد مخبری (۱۳۹۹) که به تحلیل عینیت یافتن سبک زندگی و تمایز بخشی با تکیه بر مُدگرایی از منظر زیمل می‌پردازد. مقاله دیگری توسط محمدرضا امیری تهرانی (۱۳۹۹) تحت عنوان «نقد فلسفه پول زیمل و تخصص‌گرایی آکادمیک» منتشر شده که در آن، کتاب

فلسفه پول از حیث فرارشته‌ای مورد نقد جامع قرار گرفته است، همچنین مقاله «معنای پول مدرن و نسبت آن با بهره از نگاه زیمل» توسط حمید پارسانیا و مهدی سلطانی (۱۴۰۲) انتشار یافته است که به بررسی لایه‌های سه‌گانه پول از دید زیمل و توجیه مفهوم «بهره» می‌پردازد. مقاله دیگری تحت عنوان «رویکردهای وجودی پول با تکیه بر نظریات علامه طباطبایی» توسط محمد رحیمی و سیدعقیل حسینی (۱۳۹۹) انتشار یافته است که به تحلیل و قیاس دیدگاه رئالیستی و ایدئالیستی پول از منظر زیمل و علامه طباطبایی می‌پردازد و همچنین مقاله «زیباشناسی سازمانی به مثابه یک فرم» توسط مصطفی فانی (۱۳۹۳) که به معنادار سازی جهان با تکیه بر فرم‌های زیملی پرداخته است، اما مقاله خاصی تا به حال پیرامون تحلیل زیملی، خصوصاً در حوزه ادبیات عامه و ضرب‌المثل منتشر نشده است و پژوهش در این خصوص ضروری به نظر می‌رسد. این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی به این مبحث می‌پردازد.

۳. چارچوب نظری

کتاب فلسفه پول زیمل صرفاً اقتصادی نیست، بلکه به موضوعات فرارشته‌ای و چند ساحتی در قلمرو فلسفه، فرهنگ، روان‌شناسی و علوم اجتماعی می‌پردازد (امیری طهرانی، ۱۳۹۹، ۲). این کتاب از دو بخش تحلیلی و ترکیبی تشکیل شده است. پول نقطه عزیمت زیمل است زیرا فرصت‌های آن پیوند دهنده تمام اجزای دنیای مدرن است و همه اجزا، معنای خود را با آن دریافت می‌کنند. زیمل پای فلسفه را به حیطه امور انضمامی باز کرد که قبلاً فلاسفه آن را در شأن فلسفه نمی‌دانستند. از نظر او فلسفه بیش از حد مغلق شده و هر نوع رابطه با زندگی واقعی را از دست داده است. امور واقع اقتصادی پدیده‌هایی هستند که علم اقتصاد آن‌ها را پیش فرض می‌گیرد زیرا ارزش‌گذاری، فروش و مبادله که بیشترین منافع و علایق عملی را در خود دارند، معطوف به پیش فرض‌ها هستند. «او معتقد به فرم‌هایی است که از درون زندگی خلق می‌شوند و نیازهای اولیه آدمیان، این فرم‌ها را خلق می‌کند که چارچوب شناختی هستند

و حالت پیش‌فرض دارند» (امیری طهرانی، ۱۳۹۹، ۷). زیمِل معتقد بود که پدیده‌های اقتصادی، امور اقتصادی محض نیستند، بلکه در عین حال واجد ابعاد روان‌شناختی، اخلاقی، زیباشناختی، تاریخی و جامعه‌شناسی هستند. در این اثر، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی در خدمت تفسیری فلسفی از بحران سوژه مدرن قرار می‌گیرند. از این منظر، نظم طبیعی اشیاء با نظام ارزشی شکل گرفته از سوی جوامع هیچ ارتباطی با هم ندارند و ارزش، عینیت یافتن ذهن و رسانه‌ای بین‌الذهانی است. با پیچیده‌تر شدن شبکه روابط، سوژه‌هایی که شدیداً فردیت یافته‌اند با جهانی مواجه می‌شوند که بیش از پیش با آن بیگانه شده‌اند و این همان چیزی است که زیمِل «تراژدی فرهنگ» می‌خواند؛ اما در نهایت فرهنگ عینی و ذهنی بسط و تحول می‌یابد و به لحاظ تاریخی به شکل تصویری اتوپیایی از «صلح و رستگاری» پدیدار می‌شوند که «البته سیاست‌های پولی نوین تفاوت بسیاری با دیدگاه سنتی آن دارد که باید لحاظ گردد» (فارمر، ۱۳۹۱، ۱۴۶).

از نظر زیمِل ارزش نه یک کیفیت در اشیاء، بلکه نوعی داوری در مورد آن است و ارزش اقتصادی به مثابه عینی شدن ارزش‌های ذهنی است. «زیمِل ارزش را یک والایش متافیزیکی می‌داند که در وهله اول نقشی ایفا نمی‌کند و فرایندی روانی است که در هیأت عینی در برابر ذهن ظاهر می‌شود» (زیمِل، ۱۳۹۹، ۳۵). فلسفه پول چیزی در مورد ماهیت پول نمی‌پرسد، بلکه در عوض این پرسش را مطرح می‌کند که پدیده تاریخی و فرهنگی پول چه چیزی در مورد هستی بشر و شرایط تأمل درباره این هستی عیان می‌سازد. او شواهدی از تاریخ و انسان‌شناسی و اقتصاد سیاسی گرد هم می‌آورد تا پول را به مثابه یکی از مظاهر اصلی مبادله نمادین نشان دهد. پول همه چیز را به کمیت تبدیل می‌کند و به عنوان یک ابزار به بازنمایی بیرونی‌ترین امور زندگی و در عین حال به درونی‌ترین آن می‌پردازد و آن‌ها را به هم متصل می‌کند و پیش شرط تمامی پدیده‌های پیرامونی و زیست جهان بشر است. «از نظر زیمِل پول پدیده‌ای است که ارزش آن وابسته به خودش می‌باشد، نه به چیز دیگر و باعث می‌شود که اشیاء معنای خود را از رابطه با همدیگر و وساطت پول دریافت کنند و ابزار اندازه‌گیری ارزش است و ارزش ذاتی خود پول، همین

معیار بودن است» (زیمل، ۱۳۹۹، ۱۰۷-۱۱۰)، البته همین معیار بودن، خود تابعی از مقاصد و اهداف و امیال بشر در طول تاریخ است. جایگاه استثنایی پول به واسطه فرایند مبادله تحقق می‌یابد، مبادله ابزاری برای فائق آمدن بر معنای ارزش است (ارزش ذهنی اشیاء) و «مبادله از نظر زیمل ناب‌ترین و توسعه یافته‌ترین نوع تعامل و کامل‌ترین کنش متقابل است که به حیات بشری شکل می‌بخشد» (زیمل، ۱۳۹۹، ۵۰).

از نظر روان‌شناسی، پول خدای روزگار مدرن است یعنی همان‌گونه که خدا همه گوناگونی‌ها و تکثرها را در یک قالب وحدت می‌بخشد، پول نیز اقسام ارزش‌ها را در یک امر واحد گرد می‌آورد. او عنصر اعتماد را در پدیده پول، فرمی «شبه دینی» نزدیک به ایمان می‌داند زیرا همین اعتماد رکن اصلی شکل‌گیری اقتصاد پولی است و از این حیث با مفهوم خدا و دین هم ارز می‌شود که هر دو ریشه روان‌شناسی مشابهی دارند. خصلت پول بی‌خصلتی است و هیچ مفهومی بازنمود مستقیم پول نیست، این قابلیت به پول چنان تحرک و مرکزیت و قدرتی می‌بخشد که عملاً به هر چیزی غیر از خودش بدل می‌شود و در خدمت هر آرمانی قرار می‌گیرد و تجسم امکان‌های بی‌شمار است و هیچ شخصی نمی‌تواند بیرون از جاذبه نیرومند آن قرار گیرد و از بیرون با آن رابطه برقرار کند؛ حتی کسانی که پول را نفی می‌کنند، دقیقاً به واسطه نفی آن، پول را در مرکز علایق قرار داده‌اند. در اقتصاد پولی قوام یافته، افراد آزادی‌های وسیعی را تجربه می‌کنند که قبلاً ممکن نبود، اما روابط عینی مبادله که به لطف اقتصاد پولی محقق شده‌است، روابط شخصی افراد را با یکدیگر به روابط نقش‌ها و کارکردها تقلیل می‌دهد و این اتمیزه شدن افراد جامعه، تأثیری نیرومند بر فردیت یافتن اشخاص دارد. پول آزادی می‌بخشد و از طرفی با انتزاعی شدن امور، محدودیت آفرین نیز هست؛ آزادی در ارتباط با وظایف قابل تعریف است، یعنی رها شدن از یک تکلیف. «در دوران برده‌داری، پرداخت پول در مقام همسازترین شکل، با آزادی شخصی مرتبط بوده است» (زیمل، ۱۳۹۹، ۲۹۲).

پول واسطه‌ای است که به سبب انتزاعی کردن همه پدیده‌ها و تقلیل آن‌ها به کمیت‌های ذهنی، ارتباط و تماس با پدیده‌ها و اشیاء را منقطع می‌کند و پدیدار جدید

سومی می آفریند که خاصیت فرهنگی دارد و سبب انتزاعی شدن امور انضمامی و کمی شدن امر کیفی می شود. از منظر او «پول سبب شیء شدگی و از خود بیگانگی می گردد و به سلطه فرهنگ عینی بر فرهنگ عینی و ذهنی می انجامد و نقش وسیله گی خود را پنهان ساخته و به مثابه یک هدف غایی در تمامی شئون زندگی ظاهر می شود» (امیری، ۱۳۹۹، ۲۴). از طرفی «پول سبب عقلانی شدن جامعه توسط روابط سرمایه داری و کمیت گرایی شده است و روابط میان اشخاص را غیرشخصی می کند و باعث پیدایش خصلت محاسبه گرانه و فراشخصی و گسترش عقلانیت مدرن در جهانی نوین شده است» (زیمل، ۱۳۹۹، ۴۷۷). تکه پاره بودن اجزای سازنده فکری زیمل در «فلسفه پول» به یاری فلسفه گرد هم می آید، او مخالف هرگونه سیستم سازی است و منظومه فکری خاصی ندارد و تأملات او درباره پول چندوجهی است که تعارضات اقتصاد پولی مدرن را آشکار می کند و تا حد بسیاری به رویکرد پسامدرن نزدیک است.

در مجموع نظرگاه فلسفی و پیچیده زیمل پیرامون پدیده پول را می توان تحت عناوین

زیر ساده سازی و جمع بندی کرد:

۱. «پول» ناب ترین شکل مبادله پذیری و کنش متقابل است؛
۲. «پول» عاملی ساختاری برای فهم تمامیت زندگی بشر است؛
۳. «پول» در تعیین نسبت فرهنگ عینی و فرهنگ ذهن نقش مؤثری دارد؛
۴. «پول» در آزادی و رهایی انسان نقش تعیین کننده دارد و در عین حال می تواند محدودیت های جدیدی خلق کند؛
۵. «پول» نقش مهمی در «شیء وارگی» و «از خود بیگانگی» در روابط افراد دارد؛
۶. «پول» در تبدیل و یا جابجایی کیفیت با کمیت نقش مؤثری بازی می کند.

۴. بحث و بررسی

در تحلیل ضرب المثل ها بر اساس رویکرد زیمل، می توان چندین مؤلفه را در نظر گرفت که هر ضرب المثل، هم زمان واجد دو یا چند مورد از این شاخصه ها است. مؤلفه هایی

نظیر تبدیل کیفیت به کمیت، پارادوکس آزادی و محدودیت، عقلانیت نوین با محور پول، گذار از سنت به مدرنیته، از خود بیگانگی، شی‌شدگی و تراژدی فرهنگ، اعتماد اجتماعی و تشخیص، مشروعیت بخشی، مبادله‌پذیری و کمی‌شدن ارزش و تبدیل به هدف غایی در سبک زندگی، که با توجه به رابطه دیالکتیکی با یکدیگر در هر ضرب‌المثل قابل شناسایی هستند. با این زمینه به بررسی چند ضرب‌المثل پرداخته می‌شود. البته باید توجه داشت که رویکرد زیمل، تحلیلی-ترکیبی است و در نتیجه مرزبندی دقیق میان نمود مبانی به شکل مطلق ممکن نیست، زیرا در رویکرد دیالکتیکی زیمل، همه مفاهیم با هم مرتبط هستند و از ارتباط متقابل با هم سنتز شده و استخراج می‌شوند، اما دسته‌بندی تقریبی نمونه‌ها بر حسب نمود یک اولویت برجسته صورت گرفته است؛ درحالی‌که هم‌زمان می‌توان اکثر مؤلفه‌ها را در یک مثال جستجو و مشاهده کرد.

۴-۱. اعداد سازنده کیفیت هستی

الف) «هر چقدر پول بدهی، آش می‌خوری».

ب) «قطره‌قطره جمع گردد وانگهی دریا شود».

پ) «هیچ ارزانی بی‌علت نیست و هیچ گرانی بی‌حکمت نیست».

در ضرب‌المثل «هر چقدر پول بدهی، آش می‌خوری» پول به عنوان «معیار همگانی سنجش ارزش» مطرح است و رابطه پول را با کمی‌شدن مفاهیم کیفی و تحول در روابط انسانی نشان می‌دهد. پول به عنوان معیاری برای سنجش کیفیت تجربه و ارتباط مستقیم آن با محصولات مصرفی، مبین حاکمیت منطق مبادله‌ای بر زندگی است. به بیان زیمل پول «همگانی‌ترین صورت ارزش» است که حتی کیفیت و طعم غذا را به عدد تقلیل می‌دهد. این مورد نشانه عقلانیت ابزاری است که در جامعه پولی، روابط علی صرفاً اقتصادی، جانشین ارزش‌های کیفی (اعتماد، هنر آشپزی یا سخاوت) شده است. در فرهنگ کهن و بومی ما، غذا می‌توانست نماد مهمان‌نوازی باشد، اما اکنون صرفاً تابع مقدار پول است و این همان «تهی‌شدن معنای روابط» است که زیمل آن را پیامد جامعه پولی می‌داند. این تعارضی میان ارزش‌های دیرین و سیطره منطق پولی بروز می‌دهد که

هنوز در ناخودآگاه جمعی ما حل نشده است. «آش» دیگر یک تجربه حسی-فرهنگی (بو، طعم، خاطره) نیست، بلکه به کالایی با قیمت متغیر تبدیل شده و حتی نیازهای اولیه را هم به معامله‌ای حسابگرانه تبدیل کرده است. تسلیم شدن در برابر منطق پول و انفعال انسان در برابر سیستم پولی، نکته‌ای درخور توجه است؛ گویا فرد چاره‌ای جز پذیرش این معادله ندارد که پول بیشتر مساوی با آش بهتر است. این جبر اقتصادی بازتاب ایده‌ی زیمل درباره قدرت خودمختار پول است که مانند نیروی بیرونی، رفتار انسان را کنترل می‌کند. پول واسطه‌ای بی طرف، که به تدریج به هدف نهایی مبدل می‌شود و با اینکه واسطه‌ی دسترسی به غذا و سایر نیازهاست، در عمل تعیین کننده کیفیت زندگی شده است. عقلانیت پولی جهان را به بازاری بی روح تبدیل می‌کند که همه چیز قیمت دارد، اما هیچ چیز ارزش ذاتی ندارد و رابطه انسانی به معامله‌ای ریاضی وار تقلیل یافته است و نتیجه آن از خود بیگانگی اجتماعی است. از دید زیمل «دامنه تأثیر آزادی از فرد سرمایه‌گذار فراتر می‌رود» (زیمل، ۱۳۹۹، ۳۴۸). البته در این نمونه شاهد گستره اختیار و اراده قدرت نیز هستیم، اما عنصر تقلیل کیفیت به کمیت برجستگی دارد.

نمونه «قطره قطره جمع گردد وانگهی دریا شود» از منظر فلسفه پول زیمل، تصویری ژرف از دیالکتیک کمیت و کیفیت و مکانیزم تبدیل پول به قدرت را نشان می‌دهد که هم‌زمان آزادی‌بخش و محدودکننده هم هست. از دید زیمل پول تنها زمانی معنای جدید می‌یابد که از آستانه کیفی بگذرد. «قطره» (پول خرد) نماد کمیت فاقد قدرت و «دریا» (ثروت انباشته) نماد کیفیت جدید قدرت (نفوذ اجتماعی، دسترسی به فرصت‌ها و تغییر سبک زندگی) است. عقلانیت حسابگر مدرن و انباشت نظام‌مند سرمایه و ریاضی‌وارگی زندگی، جهان را به مسئله‌ای کمی تبدیل می‌کند که راه حل آن، جمع جبری قطره‌ها است. انسان در دریای پول غرق شده، هدفی غایی جز انباشت پول و مبادله و ارزش‌گذاری سیستمی ندارد. از دیدگاه زیمل، پول حتی بازتعریفی جدید از زمان ارائه می‌دهد و گردآوری ثروت مستلزم تأخیر در لذت و آینده‌نگری می‌شود و زمان

حال را قربانی آینده موهوم کرده و لحظات اصیل زندگی را به ابزار تولید قطره‌های بیشتر ثروت تقلیل می‌دهد، هر چند که صرف کردن پول نیز از طرفی، خود لحظاتی ناب در امتداد فرایند مبادله خلق می‌کند. خاصیت دیالکتیکی پول از نظر زیمل مبتنی بر همین تعارضات است. پول آزادی‌بخش و محدود کننده است هم‌زمان باعث رنج و لذت می‌شود، تشخص آفرین است و فقدان آن شخصیت زداست و کمیت و کیفیت را به یکدیگر تبدیل می‌کند و منشأ قدرتی جدید با روابط خاص خود است و الگوی روان‌شناختی و اجتماعی متمایز می‌سازد، «پول در یک فرآیند روانی وسیله را به هدف تبدیل می‌کند» (زیمل، ۱۳۹۹، ۲۲۵) و دایره اختیارات عملی را گسترده‌تر، اما از طرفی جهت‌گیری ذهنی را محدود و کمیت‌پذیر می‌کند و اعداد را عینیت می‌بخشد.

نمونه «هیچ ارزانی بی‌علت نیست و هیچ گرانی بی‌حکمت نیست» در نگاه اول معطوف به کیفیت کالا است و با شنیدن آن بلافاصله گران بودن کالا، معادل باکیفیت بودن و ارزانی، عکس آن را به ذهن متبادر می‌کند، اما رویکرد زیملی لایه‌های پنهانی را از آن آشکار می‌کند که بنیادی‌تر است. زیمل تصویری ژرف از منطق پنهان جامعه مصرفی ارائه می‌دهد که قیمت‌گذاری کالا و خدمات صرفاً تصادفی یا اقتصادی نیست، بلکه بازتابی از روابط پیچیده اجتماعی، روابط قدرت و معناسازی فرهنگی است. قیمت تنها یک عدد نیست، بلکه نتیجه دیالکتیک نیروهای اجتماعی است. ارزانی می‌تواند نتیجه فروپاشی ارزش فرهنگی یک کالا، سلطه انحصارات برای حذف رقبا (دامپینگ) یا کاهش تقاضا به دلیل تغییر ذائقه باشد و گرانی می‌تواند نتیجه مصنوعیت و کمیابی، هاله نمادین (لوکس بودن) یا هزینه اضافی باشد که علل فرهنگی، روان‌شناختی یا سیاسی دارد و صرفاً اقتصادی نیستند. از نظر زیمل اندازه‌گیری همیشه مسئله ساز است، زیرا «معیارهای مختلف در ارزش‌گذاری در طول تاریخ وجود داشته که به قرارداد منتهی شده است» (زیمل، ۱۳۹۹، ۱۲۴). این نمونه به خوبی منطق مبادله‌ای را آشکار می‌کند و جبر منطق پولی را در موازی‌سازی کیفیت با کمیت، نشان می‌دهد. همچنین نشانگر انتزاعی شدن روابط اجتماعی در مبادله و عقلانیت پولی و مالی و همچنین بازتعریف

تشخیص افراد در قیاس با قدرت خرید و سلطه اعداد بر تمامی پیش شرطها است. نمونه‌های بالا تأییدی بر قدرت معناسازی پول و عاملی برای فهم تمامیت زندگی با تکیه بر عناصر کمی است.

۴-۲. آزادی ملازم با پارادوکس

الف) «هر که بامش بیش برفش بیشتر».

ب) «پولدار با کباب، بی پول با دود کباب».

ضرب المثل «هر که بامش بیش برفش بیشتر» بیانگر دیالکتیک قدرت و مسئولیت است. پول قدرت می‌بخشد و نفوذ اجتماعی و دسترسی به فرصت‌های ممتاز را گسترده‌تر می‌کند اما در مقابل انتظارات فزاینده اجتماعی، ریسک‌های بزرگ و مسئولیت‌های پیچیده‌تر را به دنبال دارد و این همان تناقض زیملی آزادی و اسارت است. از این منظر، سرمایه موجب زایش اضطراب مدرن و دلهره وجودی خاص خود است. «سرمایه نیاز به امنیت دارد زیرا ثبات بیشتر مساوی با تخمین و سود بهتر است» (سرزیم، ۱۳۹۴، ۳۲۸). در این نمونه، قدرت پولی هم‌زمان هم آزادی‌بخش است و هم از جانب عوامل اقتصادی - اجتماعی درهم‌تنیده تهدید می‌شود. از بُعد روان‌شناختی نیز، در عین دریافت حس لذت از مواهب، دلهره جدایی از آن برای فرد آزاددهنده می‌شود. مالکیت افزون‌تر، گستره اختیار را می‌افزاید و از طرفی حس رهایی ناب را می‌زداید. این نمونه نشانگر تعارضی هستی‌شناسانه است که با لحنی انتقادی، افزودن مالکیت را به چالش می‌کشد و تعارض ارزش‌های انسان اساطیری را با انسان تاریخی نوین منعکس می‌کند.

ضرب المثل «پولدار با کباب، بی پول با دود کباب» نشان می‌دهد که پول به عنوان واسطه‌گر تجربه‌های انسانی، صرفاً یک ابزار نیست، بلکه با آزادی ویژه‌ای که به فرد اعطا می‌کند روابط انسان را با جهان دگرگون می‌سازد و به شکل نمادین نشان می‌دهد که پول دسترسی به تجربه‌های مستقیم را ممکن می‌کند، درحالی‌که فقر، فرد را به تجربه‌های غیرمستقیم و حاشیه‌ای محدود می‌کند. یکی به «ذات» لذت دسترسی دارد و دیگری به

«سایه» آن بسنده می‌کند. همچنین این شکاف طبقاتی، آشکارا دوگانگی جامعه را نمایش می‌دهد که پولدار مالک ابژه‌های ملموس و بی‌پول، محکوم به رابطه انتزاعی و ناکامل با همان ابژه است و تأیید نظریه زیمل درباره تبدیل پول به معیار سنجش ارزش انسان‌ها است؛ از طرفی دیگر نشانگر تقلیل کیفیت به کمیت است. فرد غنی از کیفیت عینی بهره‌مند است و فقیر درگیر کمیت‌های انتزاعی است و نشانه این که پول حتی تجربه‌های حسی را طبقه‌بندی می‌کند. از نظر زیمل «داشتن با بودن وابستگی دارد و سطح آزادی را معین می‌کند» (زیمل، ۱۳۹۹، ۳۱۶). در این مورد پول به عنوان نماد قدرت رابطه‌ای، نشان می‌دهد که افراد چگونه با جهان در قالب دسترسی متفاوت، تعامل می‌کنند. پول مساوی با عاملیت فعال، و بی‌پولی معادل انفعال است و ارزش‌های انسانی جای خود را به ارزش مبادله‌ای می‌دهند و این که فقر تنها محرومیت نیست، بلکه محو شدن از دایره تجربیات اصیل انسانی است؛ همچنین پول به عنوان هدف نهایی و وسیله‌ای که تبدیل به هدف شده و به زعم زیمل بزرگ‌ترین تراژدی فرهنگ مدرن است؛ البته نگاه پول محور، سبک و معنای زندگی را با تحرک پولی و ضرب‌آهنگ خود همساز می‌کند که تبار هستی‌شناسی متمایزی دارد. این نمونه تعارض عاملیت پول را به خوبی منعکس می‌کند.

۳-۴. عقلانیت بازار و محاسبات جبری

الف) «آدم خوش حساب شریک مال مردم است».

ب) «مفت باشد، کوفت باشد».

پ) «پول در جیب، آدم را عاقل می‌کند».

ت) «وقت حساب، مو را از ماست بیرون می‌کشد».

ث) «حساب حساب، کاکا برادر».

ج) «حساب به دینار، دوستی به خروار».

نمونه «آدم خوش حساب شریک مال مردم است» تصویری ظریف از تقاطع اخلاق و نظام پولی را نشان می‌دهد که خوش‌حسابی به عنوان فضیلتی اخلاقی می‌تواند در

بستر نظام پولی به سرمایه‌ای اجتماعی بدل شود که ثروت را جذب می‌کند. پول و اعتماد، زیرساخت روابط اقتصادی هستند و از دیدگاه زیمل، پول بدون اعتماد اجتماعی بی‌معناست. در جامعه پولی، خوش‌حسابی به عنوان معیاری برای مشارکت در کسب ثروت مطرح می‌شود که از دید زیمل «اخلاق عقلانی شده» است و اخلاق را از حالت شهودی به سیستمی مبتنی بر حسابگری تبدیل می‌کند. خوش‌حسابی نه برای ذات اخلاقی‌اش، بلکه برای سودمندی اقتصادی ستایش می‌شود؛ این همان عقلانیت ابزاری است که فضیلت‌های انسانی را در خدمت کارکردهای پولی قرار می‌دهد تا اخلاق هم به چیزی شبیه کالا تقلیل یابد.

از نظر زیمل «پول پیش شرط بسیاری از مسائل اجتماعی و روان‌شناختی است» (زیمل، ۱۳۹۹، ۲۸۳). این مثال نشانه ایجاد همبستگی حسابگرانه و وابستگی متقابل عقلانی است که شکل جدیدی از همبستگی جمعی می‌آفریند، اما تناقض زیملی پول در این است که از یک‌سو، پول امکان همکاری عادلانه‌تر را فراهم می‌کند و از سوی دیگر ابزار انباشت سرمایه است که نابرابری را دامن می‌زند. در نتیجه «خوش‌حسابی» در نظام نوین، هم ناجی اخلاق است و هم قربانی نظام پولی. از دید زیمل عقلانیت ریاضی‌وار، جهان را به مسئله‌ای حسابی تبدیل می‌کند که در آن اعداد جانشین انسان‌ها شده‌اند.

ضرب‌المثل «مفت باشد، کوفت باشد»، قرابت معنایی بسیاری با ضرب‌المثل «سرکه مفت از غسل شیرین‌تر است» دارد. از دید زیمل، انسان ارزش ذاتی اشیاء را فراموش کرده و تنها به ارزش مبادله‌ای (پولی) آن توجه دارد. این نمونه واژگونی ارزش را در جامعه مصرفی بیان می‌کند که رایگان بودن مقدم بر کیفیت است و پول چنان مقدس شده که نبود هزینه پولی، حتی بر بی‌کیفیتی غلبه می‌کند. ترجیح «کوفت بودن» به شرط «مفت بودن» نشانه از خودبیگانگی عمیق انسانی است که اسیر منطق پولی شده و حتی حاضر است سلامت جسم و روان خود را با آن معامله کند. نکته تراژیک «مفت باشد، کوفت باشد»، جایگزینی یک ابزار به عنوان معیار سنجش کرامت انسانی است. تناقض «رهایی درونی» در برابر «بردگی پولی» در نمونه‌های فوق مشهود است و نشانه جامعه

مصرفی است که حرص مصرف رایگان را عادی می‌انگارد. از منظر «اقتصاد روانی پول»، این پدیده تنها ابزار مبادله نیست، بلکه ذهنیت انسان را دگرگون و تصرف می‌کند. از حیث روانی، نمونه‌های مذکور بیانگر دو تحول روان‌شناختی هستند، یکی توهم پیروزی و احساس قدرت کاذب و دیگری تحمل رنج خودخواسته در برابر جبر پولی است. حاکمیت عقلانیت نوظهور پولی دلیل این مدعا است؛ «البته باید توجه داشت که بشر همیشه نیازمند یک ابزار و واحد شمارش با ثبات برای کالا و خدمات بوده است» (کینگ، ۱۳۹۵، ۳۷۱).

نمونه «پول در جیب، آدم را عاقل می‌کند»، نگاهی خاص به مفهوم عقلانیت دارد و البته نقدی هم بر مفهوم خرد در جامعه مصرفی و تقابل مفهومی آن با خرد سنتی وارد می‌کند. پول از دیدگاه زیمل، ذهن حسابگر را پرورش داده و مدرسه عقلانیت ابزاری است. اصطلاح «پول در جیب»، فرد را وادار به محاسبه دخل و خرج و هزینه می‌کند و این محاسبه‌گری دائمی، ظرفیت برنامه‌ریزی، آینده‌نگری و کنترل امیال را تقویت می‌کند. این عقلانیت کمی، جهان فردی را به معادلات عددی تقلیل می‌دهد و تعادل را از عقلانیت ارزش‌محور به نفع عقلانیت سوداگرانه برهم می‌زند. این تعارض آشکار می‌کند که عقل انسان که پیش‌تر منضم به سوژه انسانی بوده، اکنون به تابعی از یک قرارداد خودساخته مبدل شده است. این مسئله نشانه تبدیل ارزش‌های جوهری به ارزش‌های پولی است (زیمل، ۱۳۹۹، ۴۲۴) و البته عقلی که باید پیوسته خود را با معیار پول تنظیم کند.

ضرب‌المثل «وقت حساب، مور از ماست بیرون می‌کشد» نشانگر قدرت پول در عریان‌سازی روابط انسانی است که چگونه پول در لحظات حسابرسی، پرده‌های ادب، احترام، عاطفه یا پنهان‌کاری را کنار می‌زند و حقیقت خشن مناسبات را آشکار می‌کند. از دید زیمل پول، منطق ریاضی‌وار و حسابگرانه را بر روابط انسان‌ها تحمیل و آن را غیرشخصی می‌کند. این ضرب‌المثل نماد اوج این فرآیند است و نشانه مرگ و زوال اعتماد در روابط انسانی و غلبه اعتماد مالی است. اعتماد یا تعهد اخلاقی شخصی، دیگر

مفهومی ندارد و همه روابط ذیل پول، غیرشخصی می شوند. پول افشاگر خاصیت بی طرف ترین و در عین حال بی رحم ترین خصوصیات خود است. از منظر زیمل «فرهنگ سلطه پولی موجب عینیت یافتن همه ذهنیات شده است (زیمل، ۱۳۹۹، ۴۸۷).

نمونه های «حساب حساب، کاکا برادر» و «حساب به دینار، دوستی به خروار» با هم مشابهت دارند. این نمونه ها بیانگر عقلانیت محض مالی در روند حسابرسی و دقت در حصول هر چه بیشتر ثروت و تعیین مرز دقیق میان دارایی های اشخاص با یکدیگر است و نشانه این نکته مهم که حرمت دارایی شخصی به اندازه حریم دوستی و برادری انسان ها و حتی بیشتر از آن است. این موارد به وضوح تأییدی بر دیدگاه زیمل مبنی بر غیرشخصی سازی روابط انسانی بر پایه نظام پولی است، و البته نشان از تعارضی ارزشی-تاریخی که می خواهد دو تبار هستی شناسی متفاوت را به هم نزدیک کند.

۴-۵. تبدیل ابزار به هدف و غایت بشیر

الف) «تا پول داری رفیقم، قربون بند کیفتم».

ب) «هیچ گربه ای برای رضای خدا موش نمی گیرد».

پ) «پول کثیف ولی خریدش تمیز است».

ت) «پول، پول می آورد».

ضرب المثل «تا پول داری رفیقم، قربون بند کیفتم» با طنزی تلخ، فرصت طلبی در روابط انسانی در جامعه پولی را افشا می کند. از منظر زیمل این نمونه تصویری گویا از تحریف معنای رفاقت تحت سلطه پول ارائه، و نشان می دهد که چگونه پول صمیمیت را به معامله ای مشروط همراه با پیوندهای ابزاری تقلیل می دهد. به بیان زیمل پول «خدای جامعه مدرن» است که حتی عواطف و روابط شخصی را کمیت پذیر می کند و حتی از نشانه های مرتبط با پول (بند-کیف) بُت می سازد. ارزش های کیفی کلاسیک (فداکاری، اعتماد، دوستی بی قید و شرط) جای خود را به روابط گذرا، مشروط و سود محور می دهند که منتج به «ازخودبیگانگی عاطفی» شده که پیامد سلطه سودمحور است. روابط پولی هم زمان که با فقر، شخصیت زدایی می کند؛ تحت ساختاری جدید با غنا،

تشخیص نیز می‌بخشد؛ فردیت خاصی که هویت انسان را به واسطه دارایی‌اش مورد احترام قرار می‌دهد که از دید زیمل همان «تراژدی فردیت تهی شده» است و بیانگر تناقض دیالکتیکی دیگری است که هم پیوند می‌دهد و هم گسست ایجاد می‌کند. تبدیل کیفیت به کمیت، عقلانیت پولی و تبدیل ابزار به هدف غایی هم در این نمونه کاملاً مشهود است. به تعبیری دیگر، «علم اقتصاد که خود از دل اخلاق - اندیشه رفاه عمومی آدام اسمیت - سر برآورده بود پس از صد سال اندیشه اخلاق را در اقتصاد، ملال آور و بی‌ربط می‌داند» (زدلاچک، ۱۳۶۹، ۲۸۵).

نمونه «هیچ گربه‌ای برای رضای خدا موش نمی‌گیرد» با خوانش زیملی نشان می‌دهد که تحول روابط انسانی در جامعه سرمایه داری مبتنی بر منطق پولی، همه فعالیت‌های اجتماعی و طبیعی را به معامله‌ای سودمحور تقلیل داده‌است. پول مساوی با مرگ کنش بی‌غرضانه است و ارزش ذاتی هر کنشی را به ارزش مبادله‌ای فروکاسته است. «برای رضای خدا» و انگیزه‌های غیر مادی (وجدان، عشق، تعهد اخلاقی) گزاره‌های بی‌معنا هستند که باید با منطق پولی بازتعریف شود. پول امور قدسی کهن را از اعتبار انداخته و رسماً خدای جدید جامعه مدرن است. هیچ انگیزه‌ای بیرون از میدان جاذبه پولی نه معنا دارد و نه اعتبار؛ این نمونه با لحنی انتقادی، زاویه‌گیری دیدگاه مدرن و تعارض آن را با ارزش‌شناسی کلاسیک، نشان می‌دهد. در حقیقت انسان دیگر فاعل اخلاقی نیست، بلکه عامل اقتصادی است و «برای خصلت کاملاً پویای جهان، هیچ نمادی چشمگیرتر از پول نمی‌توان یافت» (زیمل، ۱۳۹۹، ۵۵۴).

نمونه «پول کثیف ولی خریدش تمیز است» با خوانش زیملی مبین‌ترین تناقض نظام پولی است و سبب جدا شدن «عملکرد» از «هویت» در فرآیند مبادله است. به زعم زیمل، پول تاریخچه اخلاقی خود را با خود حمل می‌کند؛ پول کثیف، یا منشأ غیر اخلاقی دارد (رانت، فساد) یا آلودگی فیزیکی، اما این شکل کثیف، هستی انتزاعی پول را آلوده نمی‌کند و در لحظه مصرف، چهره آن تطهیر می‌شود. در اینجا «خرید تمیز»، معجزه پاک‌کنندگی نظام مبادله است. پول به عنوان یک ابزار نقش

وسیلگی خود را پنهان کرده، به هدف مبدل می شود. از دید زیمل «پول و سرمایه نسبت مستقیم با آرمان شخصیتی دارد» (زیمل، ۱۳۹۹، ۴۱۳). پول درعین بی طرفی، بی تفاوتی نیز می آفریند و در لحظه مبادله، همه چیز را با خود هم ارز می کند. جامعه ای که خرید را تقدیس می کند، فساد را در سرچشمه ها نادیده خواهد گرفت و این گسست ارزش از معنای انسانی است که ارتباط کیفی خود را با جهان به واسطه پول قطع، و آن را به هدفی غایی تبدیل کرده است که سایر اهداف در برابر آن رنگ می بازند. این نمونه از منظر روان شناختی، لحنی اعتراضی و ضمنی به ماهیت پول دارد که ناشی از جهان بینی خاص شرقی و ایرانی است که هنوز در ژرفای نهاد خود متعارض است زیرا مرتبط با دو پارادایم تاریخی متعارض است که یکی دنیای مادی را مکانی موقت برای رسیدن به جهان ایده آل پس از مرگ می انگارد و دیگری جهان را با محوریت انسان و ابزار، جایی برای کسب منفعت، توسعه مادی و لذت در نظر می گیرد.

نمونه «پول، پول می آورد»، پول را خودبسند و خود زایا تعریف می کند. این ضرب المثل از سرمایه داری دفاع می کند و نشانگر خصلت سیال و بی مرز پول است که می تواند به سرعت جابه جا، انباشت یا تکثیر شود. وقتی پول به راحتی تکثیر می شود، یعنی ثروت کلان، بدون نسبت معنادار با زحمت، استعداد یا خدمت ابزاری و اجتماعی، انباشت می شود. این مثال تسلط عقلانیت کمی را مورد تأکید قرار می دهد. خوانش زیملی این نمونه، بیانگر تقویت نابرابری ساختاری است که شکاف طبقاتی را عادی سازی می کند و این که پول نه تنها نابرابری را کاهش نمی دهد، بلکه با تسهیل انباشت سرمایه، آن را عمیق تر می کند. پول به عنوان ابزار خودتکثیری و به عنوان نیروی زنده و پویا خود را بازتولید می کند و سود سرمایه گذاری، بهره بانکی و سفته بازی، همه مکانیزم هایی هستند که سبب رشد خودبه خودی پول می شوند. این ویژگی پول را از ابزار صرف، به سوژه ای مستقل و حاکم بر زندگی تبدیل می کند که خود به یک «غایت» مبدل می شود و فرد «از خود بیگانگی در رفاه» را تجربه می کند و گرفتار بت وارگی آن می شود، در نتیجه معنای زندگی را فراموش می کند؛ زیمل این وضعیت را «تراژدی

فرهنگ مادی» می‌نامد. از نظر زیمل مالکیت خود نوعی فعالیت محسوب می‌شود (زیمل، ۱۳۹۹، ۳۰۵). پول ایزوله شده، زندان خود ساخته‌ای است که زندانبانش نیز در آن اسیر است؛ البته نقش انگیزشی پول، جهان جدیدی می‌آفریند که تمامی جوانب حیات بشری را دستخوش انقلابی نوین کرده است و مفهوم تراژدی، در ارتباط با هستی‌شناسی کلاسیک مطرح است اما از منظر نظام پولی نوین، این گزاره کاملاً معکوس یا حتی بی معنا است زیرا امروزه پول تبدیل به ساختاری برای درک تمامیت زندگی شده است. شبکه‌های انحصاری قدرت به موازات حلقه‌های بسته ثروت شکل می‌گیرند و امتیازات ساختاری و اعتبار اجتماعی را به فرصتی در جهت دسترسی به فرصت‌های سود آور مبدل می‌کنند و همه چیز را به عدد تقلیل می‌دهند که مبنای عقلانیت مدرن است.

۴-۶. سوژه مدرن و بحران بیگانگی

الف) «پول خادم خوب و ارباب بد است».

ب) «سرم را بشکن، نرخم را نشکن».

پ) «از شما عباسی، از ما رقاصی».

از نگاه زیملی نمونه «پول خادم خوب و ارباب بد است»، چکیده‌ای ژرف از دوگانگی ذاتی پول در تمدن بشر است و هسته مرکزی اندیشه زیمل در «فلسفه پول» را به صورت فشرده بیان می‌کند که به بیگانگی منتهی می‌شود. پول همچون ابزاری رهایی بخش است و از طرفی به مثابه هدف نهایی، بردگی آفرین می‌شود. پول به‌واسطه خواص ذاتی خود کارکردهای آزادی‌بخش همچون: زوال وابستگی‌های شخصی و جایگزین شدن روابط غیرشخصی مبتنی بر پول، گسترش دایره انتخاب (دسترسی به کالا و خدمات) و عقلانی‌سازی زندگی بر اساس محاسبه‌پذیری منفعت دارد، اما از سوی دیگر ویژگی‌های محدودکننده‌ای نظیر: تبدیل شدن به هدف نهایی (انباشت)، تقلیل ارزش‌های کیفی (عشق، هنر، اخلاق) به کمیت‌های پولی و ایجاد حس از خود بیگانگی نیز به همراه دارد. این رابطه به‌خوبی نشانگر چرخه دیالکتیکی در نگرش زیمل

است که اجتناب ناپذیر می‌نماید؛ پول به‌مثابه ابزار (خادم) سبب افزایش قدرت می‌شود اما وسوسه تمرکز ثروت و وابستگی، آن را به ارباب انسان مبدل می‌کند. پول از نظر زیمل بزرگ‌ترین آزادی‌بخش است چون همه ارزش‌ها را به کمیت بی‌طرف تبدیل می‌کند و از طرفی انسان را در گرو خواص ذاتی خود قرار می‌دهد که نتیجه آن عقلانیت فنی (توسعه مادی) و از طرف دیگر واجد حس پوچی فرهنگی (زوال معنا و فردیت تهی) است و سوژه مدرن انسانی را درگیر بحران هویت و ازخودیگانگی می‌کند؛ در حالی که از دید زیمل «مبادله هر شیئی تنها از راه مبادله‌اش با شیئی دیگر عینیت می‌یابد و مستقل از افراد است» (زیمل، ۱۳۹۹، ۵۰).

ضرب‌المثل «سرم را بشکن، نرخم را نشکن»، ارجحیت نرخ مبادله‌ای را بر خود سوژه‌ای که محور قرارداد است، نشان می‌دهد. تقلیل انسان به جایگاه مادون کالا و حفظ ارزش مادی به بهای تحقیر کرامت انسانی در آن برجسته و بارز است. انسان مدرن به برده‌ی خودساخته‌ای تبدیل شده که با هیچ قیمتی حاضر نیست، ارزش پولی‌اش کاسته شود زیرا با خود بیگانه است. نرخ، تنها معیار هویت اجتماعی شده و «سر» (انسان، کرامت، احساسات) قربانی حفظ این هویت ابزاری نوظهور است که در این جایگاه چیزی جز یک ابژه، با قیمت متغیر نیست که نماد عمیق‌ترین نوع از خود بیگانگی است. ارزش به تعبیری، تنها نسخه بدل قیمت است اما این هم‌ارزی تنها در موقعیت خاص دارای اعتبار است (زیمل، ۱۳۹۹، ۶۴). از دید زیمل، نرخ جانشین انسان شده و این مثال بیانگر دوگانگی آزادی و بردگی است. واقعیت و ارزش دو مقوله مستقل هستند، «ما مفاهیمی می‌سازیم و آن را واقعیتی از جهان خارج فرض می‌کنیم اما همین واقعیت خودساخته بر تمامی هستی ما مسلط می‌شود» (زیمل، ۱۳۹۹، ۲۴). مورد «از شما عباسی، از ما رفاصی»، علاوه بر نشان دادن قدرت پول در تعاملات فردی و جمعی، بیانگر اوج وادادگی و ازخودیگانگی فرد در برابر رابطه کنشگرانه پولی است که حتی هویت و تشخیص خود را در برابر نظام مبادله، دستخوش استحاله می‌کند و از خود یک عنصر وانمودگر و نمایشی صرف می‌سازد که مطلقاً تابعی از روابط ابزاری

پول است. این نمونه نیز لحنی انتقادی به شکل تلویحی دارد که تعارض ارزش‌های جهان ماقبلِ نظام پولی را با ارزش‌های قراردادی نوین به چالش می‌کشد.

۴-۷. ناب‌ترین شکل تعامل ممکن

الف) «پول گرد و بازار دراز است».

ب) «پول چرک کف دست است».

پ) «پول حلال مشکلات است».

ضرب‌المثل «پول گرد و بازار دراز است» از منظر فلسفه پول زیمل، تصویری ژرف از سه ویژگی بنیادین نظام پولی دارد، یکی سیالیت بی‌وقفه پول و دومی بی‌کرانگی امیال انسانی (درازی بازار) و سومی قدرت انتخاب حاصل از نقدینگی. «پول گرد» نماد چابکی و تحرک دائمی در چرخه سرمایه‌گذاری، مصرف و سوداگری است و در مقابل آن نامحدود بودن خواسته‌های انسان در جامعه مصرفی مطرح است که نقدینگی پول را داغ می‌کند. نقدینگی قدرت انتخاب و چانه زنی افراد را بالا می‌برد. افراد با نقدینگی بالا، انتخاب‌های متعددی را برای خود متصور می‌شوند. این نمونه نشانه بارز نقش واسطه‌ای پول نقد و آزادی در استفاده از ابزار پول در مبادله و اختیار تام صاحب آن است و این‌که بازار با محوریت منطق پولی، مرکز ثقل ناب‌ترین تعاملات اجتماعی است. ارزش با لذت بردن ظاهر می‌شود و لذت‌ها انتزاع‌هایی از واقعیت هستند و انسان با مبادله این حس را تجربه می‌کند (زیمل، ۱۳۹۹، ۴۷).

ضرب‌المثل «پول چرک کف دست است» در نقطه مقابل «پول که علف خرس نیست» قرار می‌گیرد که منطق حسابگرانه دارد. پول به عنوان «چرک» نقد بت‌وارگی و یادآوری و تأکید بر نقش واسطه‌ای آن برای زندگی است. این تصویر، پول را در جایگاه امری موقت و قابل زوال قرار می‌دهد و نه ارزش مطلق، و تأکید دارد که پول وسیله است نه غایت زندگی؛ همچنین بازتاب ایدۀ زیمل درباره‌ی رهایی از سلطه پول است که از یک طرف آزادی می‌بخشد و از طرفی بر همه شئون زندگی سلطه می‌یابد. زیمل جامعه را اسیر عقلانیت حسابگرانه می‌داند که همه چیز، حتی روابط انسانی، با معیار پول

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۲۴

دوره XX، شماره XX
فصل ۱۴۰۵/۱۴۰۶
پیاپی XX

سنجده می شوند و این ضرب المثل در برابر آن مقاومت می کند و تأکید بر ارزش های کیفی (عشق، شرافت، نوع دوستی) در آن آشکار است. «کف دست» نماد کار و زحمت و پول محصول تلاش است که نباید بر انسان مسلط شود؛ این همان هشدار زیمل درباره واژگونی رابطه انسان و ابزار است. پول در لحظه های حقیقی زندگی و در موقعیت های اصیل انسانی (مرگ، عشق، فداکاری) بی معنا می شود و به «چرک» تقلیل می یابد و به زبانی، بیانگر فناپذیری پول در برابر سایر ارزش های انسانی است. پول در عین ضروری بودن، می تواند منشأ آلودگی هم باشد و از این منظر یک قدرت مشروط است. از دید زیمل فقر زاهدانه، حاصل تعلیق ارزش های انضمامی زندگی است که در گرو وساطت پول قرار می گیرند (زیمل، ۱۳۹۹، ۲۵۷). این ضرب المثل بر مبادله پذیری صرف تأکید دارد و نقش وسیله بودن پول را برجسته می کند. «پول حلال مشکلات است» به خوبی نشانگر خصلت مبادله پذیری پول به عنوان ناب ترین شکل تعامل ممکن است که از همه مرزها و محدودیت ها عبور می کند و موانع را کنار می زند. این نمونه پول را در جایگاه اسطوره جهان مدرن و ناجی نوع بشر قرار می دهد که محور و مبنای تمامی معادلات و منتهای آمال انسان است، البته با محوریت هستی شناسانه در ساختار نظام پولی و تعریف انحصاری از مسائل انسانی که چارچوبی منحصر به فرد دارد، در حالی که ارزش های سنتی تفسیری متفاوت از مفهوم «مشکل» دارند که با این گزاره متعارض است. این تعارض حاصل تقابل الگوواره های ذهنی کهن با هنجارهای نوظهور و مدرن پولی است.

۴-۸. بازتعریف هویت و تشخیص

الف) «پول که نداری چراغت هم نمی سوزد».

ب) «پول نداری، حرف هم نداری».

پ) «آدم پول پیدا می کند، نه پول آدم را».

ت) «دارندگی و برازندگی».

موارد الف) و ب) شباهت بسیاری به هم دارند در این دو ضرب المثل، فقر مساوی با عدم وجود است زیرا مصرف در اقتصاد نوین برابر با وجود و بودن است و این

چیزی شبیه به «کوگیتوی دکارتی» است اما با این گزاره متمایز که می‌گوید: □ من می‌توانم مصرف کنم، پس هستم». فقر موجب نادیده گرفته شدن و حتی حذف از معادلات فرهنگی و اجتماعی است که فرد را به انزوا می‌راند و هویت و تشخص او را ذیل میزان دارایی و قدرت تعامل و کنش اقتصادی تعریف می‌کند. فقر تمامی شئونات انسان را درگیر خود می‌کند و فرد نه تنها نیازهایش برآورده نمی‌شود که حتی عاملیت صدا نیز ندارد؛ «اقتصاد به دلیل پیچیدگی و گستردگی با تمام حیطه‌های اجتماعی و فرهنگی مرتبط است» (شیرکوند، ۱۳۸۷، ۱۹).

ضرب‌المثل «آدم پول پیدا می‌کند، نه پول آدم را» در نقطه مقابل تفکرات پاراگراف بالا قرار دارد. این ضرب‌المثل با تأکید بر محوریت انسان در اعتباردهی به قراردادهای تاریخی نظام پولی، باورها و هنجارهای ارزشی کهن را مورد تأیید و تأکید قرار می‌دهد. باید توجه داشت که با تغییر نظام فرهنگی-اجتماعی که تابعی از روابط پولی شده است، نباید انتظار داشت که جهان انسانی پیوسته واپسگرایی را تجربه کند و باید پذیرفت که هر انقلابی الزامات جدیدی خلق می‌کند و جوامع باید خود را با تبعات فرهنگی آن همساز کنند تا در عین حفظ بخش‌های عمده‌ای از هویت تاریخی، بازتعریف متعادلی نیز از هستی فردی و جمعی خود داشته باشند. در واقع نظام فعلی اقتصاد سیاسی، به منزله توزیع آمرانه ارزش‌های خود عمل می‌کند (کاپوراسو و لوین، ۱۳۸۷، ۳۲). این نمونه واجد دیدگاه پسامدرن در بازتعریف و احیاء خرده روایت‌ها است. ضرب‌المثل «دارندگی و برازندگی» به بهترین وجه ممکن تأثیر پول در بازتعریف هویت، تشخص و جایگاه فرد واجد ثروت را در تثبیت موقعیت اجتماعی نشان می‌دهد. این نمونه تمامی ارزش‌های فردی را با میزان داری‌هایش هم ارز می‌کند و او را در بالاترین جایگاه این ساختار نوظهور قرار می‌دهد که منزلت و شایستگی فرد و حتی عناصر زیبایی‌شناسانه را نیز تابعی از پول قرار می‌دهد، در صورتی که «پول واحد ارزش و رایج‌ترین واسطه داد و ستد و وسیله پرداخت است» (میرجلیلی، ۱۳۷۵، ۷۹۶).

۹-۴. قدرت نوظهور، افول ساختار کهن

(الف) «پول بده سر سبیل شاه نقاره بز».

(ب) «زر بر سر فولاد نهی نرم شود».

(پ) «پول قدرت است».

مورد (الف) تصویری جسورانه و کنایه‌آمیز از قدرت پول در فروپاشی سلسله‌مراتب سنتی ارائه می‌دهد که حتی مقدس‌ترین نمادهای قدرت را به ابژه‌ای قابل معامله تقلیل می‌دهد. زیمِل معتقد است که پول با تبدیل همه‌چیز به کالا، هاله تقدس نهادهای سنتی را می‌زداید. ضرب‌المثل «پول بده سر سبیل شاه نقاره بز»، ایده زیمِل درباره سیالیت قدرت در جامعه مدرن را عینیت می‌بخشد. در جامعه پیشامدرن، شاه در رأس هرم قدرت بود و فاصله نمادین او با مردم حفظ می‌شد، اما پول این فاصله را از بین می‌برد. زیمِل این را «دمکراتیزه‌سازی کاذب» می‌داند زیرا پول به همه فرصت می‌دهد قدرت را به چالش بکشند، اما تنها از طریق همان منطق پولی که خودش نیز سلطه‌گر است. پول خنثی‌ترین و در عین حال رادیکال‌ترین نیروی اجتماعی است؛ بی‌طرف، چون برای شاه و گدا یکسان عمل می‌کند و رادیکال چون به ابزاری برای زیر پا نهادن تابوها مبدل می‌شود و در عین حال نشان می‌دهد که هیچ کنش‌رهای بخشی خارج از نظام پولی ممکن نیست. این همان «تله پولی» است که هم ابزار اعتراض‌رهای از سلطه کلاسیک می‌شود و هم زنجیر انقیاد در نظام پولی است. پول در تأمین اهداف، ناب‌ترین شکل ابزار و نهادی است که فرد را به اهدافی می‌رساند که به طور مستقیم دست‌نیافتنی هستند (زیمِل، ۱۳۹۹، ۲۰۴). پول هم نگهدارنده نظم است، هم برهم‌زننده آن و این تناقض، ذات دیالکتیکی پول در اندیشه زیمِل است و عصیان علیه دنیای وارونه‌ای که پول در آن، حتی تمسخر قدرت را به کالایی پولی تبدیل کرده است و مشروعیت را با مبادله‌پذیری هم ارز می‌کند.

ضرب‌المثل «زر بر سر فولاد نهی نرم شود»، تصویری شگفت‌انگیز از قدرت تحول‌آفرین پول را در مواجهه با صلب‌ترین ساختارهای مادی و معنوی نشان می‌دهد. پول از

دید زیملی به مثابه نیروی جادوییِ تغییر ماهیت است که توان منحصر به فرد در گذر از مرزهای کمی و کیفی دارد. ساختارهای اجتماعی (قوانین، اخلاق، سنت‌ها)، مقاومت‌های طبیعی، پدیدارهای روانی و حتی ایده‌آل‌ها در برابر قدرت پول منعطف می‌شوند. پول اکسیر جامعه مدرن است که ماهیت همه چیز را دگرگون می‌کند و این همان خاصیت واسطه‌گریِ رادیکالِ پول است که هستهٔ مرکزی تمدن نوین محسوب می‌شود. البته «ارزش پول به عنوان یک میانجی، کاملاً ذهنی است که در عمل عینیت می‌یابد» (زیمل، ۱۳۹۹، ۶۴). از دید زیمل این دوگانگی کارکرد پول، هم جنبه مثبت دارد و هم منفی؛ جنبه‌های مثبت مثل نفوذ برای تغییر قوانین ناعادلانه، شکستن انحصارهای قدرت و ثروت (دسترسی دموکراتیک‌تر) و رهایی از سنن خفقان‌آور است و از طرفی حامل جوانب منفی نظیر نابودی حریم‌های اخلاقی، تبدیل انسان به ابزار مبادله و اسارت در پول‌سالاری بی‌مرز است.

در مورد «پول قدرت است»، باید گفت که از نظر زیمل پول دموکرات‌ترین و در عین حال استبدادی‌ترین نیروی جهان است اما در هر صورت واجد عنصر مشروعیت بخشی است. نیروی انتزاعیِ پشتیبان پول، تغییر دهنده روابط اجتماعی است. قدرت دسترسی پول، فاصله‌ها را از بین می‌برد (دسترسی به آموزش، سلامت، امکانات متنوع) و قدرت نفوذ پول، مرزهای اخلاق و هنجارها را جابه‌جا می‌کند. پول هنجارها را بازتعریف می‌کند که چه چیزی «مطلوب»، «زیبا» یا «قابل احترام» است. قدرت ساختار پولی، هویت، عاملیت و صدا (حق سخن) را در اختیار صاحبانش قرار می‌دهد و ابزارهای ثروت و میزان نفوذ و دسترسی به رسانه، همهٔ مرزها را درمی‌نورد. قدرت پول حتی اصول زیباشناختی نوینی می‌آفریند که چارچوب هنر را بازتعریف می‌کند و درک معنایی جدید برای فهم تمامیت زندگی بشر است که به تسلط فرهنگ عینی می‌انجامد. این نمونه با خوانش زیملی و تعبیر خاص از قدرت، سازگاری تام دارد که «پول با گذر از ارزش‌گذاری فایده‌گرایانه، به ارزش‌گذاری عینی و مطلق انسان ورود پیدا می‌کند» (زیمل، ۱۳۹۹، ۳۷۶). این قدرت تمامی اشکال قدرت سخت و قدرت نرم را شامل می‌شود.

۵. جمع‌بندی و نتیجه

ضرب‌المثل‌های فارسی گاهی حامل باورها، اهداف، پیش‌بینی‌های فرهنگی و تجربه‌های گوناگون، دوره‌های رکود، ورشکستگی و همچنین دوره‌های رونق در مورد پول هستند. تحلیل زیملی و تاریخی این ضرب‌المثل‌ها، شرایط، احساسات و رفتار گذشتگان را نشان می‌دهد تا خوانندگان امروز موقعیت خود را بهتر درک کنند؛ چراکه تجربیات نسلی و فرهنگی در موقعیت و موفقیت مالی افراد بی‌تأثیر نیست. ضرب‌المثل نوعی آستانه و درگاه فرهنگی است که از حیث پیرامتنی، با توجه به متن فرهنگ در رمزگشایی از کدهای زبانی در ژرف ساخت معنایی آن اهمیت اساسی دارد؛ این محصولات زبانی که تابع گفتمان غالب و نرم تاریخی هستند از ترفندهای منطقی در نحو زبان نیز بهره می‌گیرند، از جمله در انتخاب انواع سورها و همچنین نفی و اثبات منطقی که در جهت اقناع‌کنندگی و بعضاً با تحکم زبانی همراه هستند. تحلیل ضرب‌المثل‌ها با رویکرد نظری زیمل، به خوبی بخش بزرگی از ژرف ساخت معنایی زبان‌زدهای فرهنگ ایرانی را آشکار و توصیف می‌کند و دلیل آن، این نکته است که زیمل در زمانی می‌زیسته‌است که هنوز ارزش‌های کلاسیک در ناخودآگاه جمعی غرب حضور داشته و با ساختار فرهنگ پولی نوظهور در تعارض بوده‌اند، در حالی که امروزه هنجارهای مدرن پولی در جهان غرب تثبیت شده و مجال تعارض جدی باقی نمانده است؛ اما در مورد جامعه در حال گذار و شبه مدرن ایران کنونی باید گفت که تقریباً شرایطی مشابه با عصر زیمل را سپری می‌کند، در نتیجه تعارض میان هستی‌شناسی کهن و ارزش‌های مدرن همچنان برقرار است و این رویکرد به خوبی نسبت ما را با جهان اقتصادی امروز نشان می‌دهد. ضرب‌المثل‌های تحلیل شده، اغلب ابعاد منفی فرهنگ پولی را نشان می‌دهند که دلیل آن تعارض با هنجارهای کهن است و برخی نیز، نگاه ملایم‌تری به پدیده پول دارند، اما در همه موارد، نقش‌ها و کارکرد پول مورد تأکید و پذیرش است. اغلب ضرب‌المثل‌های فارسی در برابر تسلط ارزش‌های پولی از خود مقاومت نشان می‌دهند و برخی نیز با طنزی تلخ واقعیت آن را پذیرفته، اما نكوهش

می‌کنند. در مواردی اندک نگاه واقع بینانه و انتقادی مشهود است. در مجموع اکثر مؤلفه‌های رویکرد زیمل نظیر تقلیل و یا جابجایی کمیت و کیفیت، رهایی و آزادی دسترسی به فرصت‌ها، عقلانیت حسابگر، قدرت پول، ارزش مبادله‌ای ناب و غایت‌مندی، ارزش کنش متقابل، میانجی‌گری انضمامی، نقش ساختاری برای فهم کلیت زندگی، از خودبیگانگی، شیء‌واره‌گی، میانجی‌گری عاطفی و روانی، سلامتی، انتخاب و ... را برای پول می‌توان در ضرب‌المثل‌های فارسی جستجو و تحلیل کرد اما از نظر فراوانی آماری، نمونه‌های مرتبط با مقوله عقلانیت پولی، تشخص و تبلور قابلیت‌های پول، فراوانی بیشتری دارند. تحلیل و نگاه فلسفی و نقادانه فرهنگی در نمونه‌های مذکور، نوعی جمود را به تصویر می‌کشد که هستی‌شناسی فرهنگی عامه توانسته به درستی نسبت خود را در مناسبات نوین ارزیابی کند و مخاطب را از سردرگمی، تناقض و بلا تکلیفی رهایی بخشد.

ملاحظات نظری و محدودیت‌های پژوهش

این پژوهش با توجه به ماهیت دیالکتیکی اندیشه زیمل، که بر تنش‌ها و دوگانگی‌های نهفته در مفهوم پول و نسبت آن با دیگر پدیده‌های فرهنگی تأکید دارد، با پیچیدگی‌های مفهومی همراه است. از این رو، برخی تعارض‌های موجود در تحلیل‌ها را می‌توان در چارچوب همین ویژگی نظری فهم کرد. با این حال، تلاش شده است انسجام استدلالی مقاله و وفاداری به دیدگاه زیمل به عنوان فیلسوف فرهنگ حفظ شود و نسبت میان نظریه پول او و بازنمایی‌های فرهنگی موجود در ضرب‌المثل‌های فارسی تبیین گردد.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

منابع

- اسدی، بهنام (۱۴۰۰). همایش علمی مطالعات حقوقی، علوم قضایی و پژوهش‌های اجتماعی، نهاد برگزارکننده همایش، مؤسسه قانون‌یار. صص ۴۹.
- امیری طهرانی، سید محمدرضا (۱۳۹۹). نقد فلسفه پول زیمل، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۲۰(۳)، ۶۷-۹۲.
- بزرگی، وحید (۱۳۹۶). دیپلماسی تجاری. تهران: نشر نی.
- تارو، لستر (۱۳۸۳). پدیده جهانی شدن (ترجمه عزیز کیاوند). تهران: نشر فردا.
- خانلری بهمنیری، حسین؛ محمدی، سام (۱۴۰۲). ماهیت پول و جواز جبران کاهش ارزش پول. نشریه پژوهش‌های فقهی، ۱۹(۴)، ۳۳۷-۳۵۱.
- زدلاچکف، توماس (۱۳۶۹). اقتصاد خیر و شر (ترجمه احمد علیقلیان). تهران: انتشارات فرهنگ و نشر نو.
- زیمل، گئورگ (۱۳۹۹). فلسفه پول (ترجمه جواد گنجی و صالح نجفی). تهران: نشر مرکز.
- سر زعیم، علی (۱۳۹۴). اقتصاد برای همه. تهران: انتشارات ترمه.
- شاکری، عباس؛ مقیسه، محسن (۱۴۰۲). واکاوی ریشه‌های تاریخی پیدایش پول در نظریه پول اعتباری. مجله تحقیقات اقتصادی، ۵۸(۲)، ۲۶۱-۲۷۹.
- شجیرات، دنیا؛ انصاری ساسانی، حبیب (۱۳۹۹). تأثیر اخلاقی پولی بر میزان رضایت از زندگی. مجله جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۱(۴)، ۱۱۹-۱۴۰.
- شفیعی‌نژاد، عباس (۱۴۰۰). موضوع‌شناسی پول. مجله معرفت، ۳۰(۲)، ۲۱-۳۳.
- شیرکوند، سعید (۱۳۸۷). اقتصاد خرد، تئوری‌ها و مسائل. تهران: نشر کویر.
- فارمر، راجر (۱۳۹۱). اقتصاد چگونه کار می‌کند (ترجمه محمدرضا فرهادی). تهران: دنیای اقتصاد.
- کاپوراسو، جیمز؛ لوین، دیوید (۱۳۸۷). جهانی شدن (ترجمه محمود عبدالله‌زاده). تهران: نشر ثالث.
- کینگ، برت (۱۳۹۵). گسست بانک‌ها (ترجمه آزاده تیموریان و احمد میردامادی). تهران: انتشارات راه پرداخت.
- میرجلیلی، سیدحسین (۱۳۷۵). پول. در دانشنامه جهان اسلام (جلد ۵، صص. ۷۹۶-۷۹۹). تهران: بنیاد دائرةالمعارف اسلامی.

